

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ
НАУК

ВІКТОР ПЕТРОВ

ПОРІВНЯНІ ЕТАПИ
РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО
ЩЕРЧЕННИКОЗНАВСТВА

Серпень 1946.

У К Р А Ї Н О Ъ К А В І Д Ъ Н А А К А Д Е М І Я
Н А У К

СЕРІЯ: ПЕВЧЕНКО ТА ЙОГО ДІЛА. І. КРАЇ ПОВСІДНІВСЬКОЇ
ПОВІСЕРЕНЦІ 1946 р. Ч.І.

Віктор Петров

ПРОВІСНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ
СУЧАСНОГО ПЕВЧЕНКОЗНАВСТВА

/З приводу книги П.ЗАЙЦЕВА: "Життя Тараса Шев-
ченка", Львів, 1939/

I

Книга П.Зайцева "Життя Тараса Шевченка" мала вийти р.1939, але початок війни перешкодив появи її в світ, і вона лежала ледяна незброшурованою на склепі друкарні Товариства імені Тараса Шевченка в Львові. Тому я цю статтю доводяться писати нині, користуючись авторським коректурним прикріпком.

Сорок років відокремля вихід праці П.Зайцева од аналогічної за темою й змістом книги О.Коняського: О.Борисюк, Тарас Шевченко - Грушевський. Хроніка його життя. У Львові. т.І,1898, т.ІІ,1901. Сорок п'ять років достатня відстань, щоб уявити собі перспективи розвитку Шевченкових студій, ті ґрунтовні зрушення, які сталися за цей період з науковою літературою, публікацією Шевчен-

кові.

За цей період стався «основною перехідом» «культу Шевченка» до «наукового шевченкознавства». Це Ких. Драгоманов свого часу в книзі «Шевченко, українофіли й соціалізм» поставав проти культу «Апостола й пророка божого Тараса». Мак.Башан у свою чергу, переповідаючи тезу й висловлення Драгоманова, року 1911 визначав: «Із урядуємо щороку всякі концерти й вечоринці, виступуємо щині пронози, убхраємо сннзожовкі гондрки і співачи: «Це не вмерла» – і кажемо, що там шануємо нам"ять Шевченка. Таке офіційне святкування Шевченка не посунуло нас ані кроку наперед, не поставило нас блаче до прага і його думок, а вивчало нао тільки облуда» 1/.

Запечечення культової концепції Шевченка зисунуло на порядок денний, як чергове гасло, вимогу: «не культ, а шевченкознавство!..» Року 1922 І.І.Яценшток писав: «Коли на Заході існує лекспіро- і дантологія, кола в Росії почали говорити за «науку про Пушкіна», про пушкіноччавство, чи не час і нам на Україні підняти питання про «шевченкознавство», закласти ґрунт для систематичних робіт над величчю українського поетом?» / «Шевченкознавство – сучасна проблема», 2, 1921/.

Однак перехід од культу од концепції Шевченка до наукової хоч і ставст в 20-30 рр., але і в ці роки визчення Шевченка тільки гуче повільно і з великими ваганнями оборозвало традиції народничества культу Шевченка й набу-

1/ Мак.Башан. Т.Шевченко, 1911, стор.6.

вало літературознавчого характеру. В 20-30 рр. шевченкознавство це виразно зберегало той народницький напрям, який надав йому напочатку теперішнього століття, перед першою світовою війною, Сергій Брємов. Дуже цікаво, що навіть в наступний період, навіть після року 1929, в умовах розгорнення жорстокої політичної боротьби проти "сфремовщини", вплив Брємова на шевченкознавство не тільки не послаб, а, навпаки, зберігся непертурбованим. Характерно й те, що ті ж саме автори, які проклямували себе принцповими й непримиримими противниками "сфремовщини" в своїх працях дуже мало відійшли від тез і концепцій, вжитих Брємовим. Слідом за Брємовим, вони твердили про демократизм Шевченка, визначали Шевченка як "борця з кріпацтвом", підкреслювали в шевченкові його "вужцтво", кріпацьку його суть і життя Шевченкове описували, за Брємовим як "похмура - чорна".

Тезу про демократизм Шевченка висловив С.Брємов р.1911 в статті в газеті для тих часів і для епохи самого Брємова культовим наголовком: "Апостол правди". "Шевченко, - писав Брємов у цій статті, - був першим і найдужчим поетом нового напрямку - свого свідомого демократизму й політичного радикалізму" /С.Брємов.Шевченко. Збірка. К.1914, ст.15/. В цій політичною характеристикою Шевченка як демократа, Брємов поєднував одчасно соціальну характеристику його, як кріпака. "Він був кріпак, - писав Брємов про Шевченка, роблячи наголос на факті Шевченкового кріпацтва, - що звідом із самого споду соціальної піраміди і знав народне життя, на власній шкі, перетерпів все, що доля одважувала у нас кріпакові" /ст.7/. "Сам колхидський

кріпак, Шевченко ніколи не порвав кривних зв'язків з кріпацтвом" /ст.3/. Утверджуючи, що "боротьба з кріпацтвом була першою й найбільшою справою в житті Шевченка" /ст.5/, Бфремов разом з тим висловував тезу, що українська література, це традиційно мужицька література, а Шевченко - мужицький поет. В згаданій статті "Філософія правди" на 50-ті роковини смерті Тараса Шевченка" /1911/" Бфремов писав: "Глибоким демократизмом від од початкових сторінок молодого письменства, і такий напрям заланував у нашому традиційно аж до останніх часів. Ковом кріпаків, поневоленого народу, загрозивши, воно, оте "мужицьке письменство", повинно було, повна річ, говорити й про те, це до діло народу - про його муки, потреби та інтереси" /ст.6/. "Письменник з мужицької нації" /ст.59/, пиш Бфремов про Шевченка в другій своїй статті "Шевченко й укр.письменство": "свідомо зробившись українським, або, як сам каже, "мужицьким поетом", Шевченко висою держав слят рідного письменства" /ст.84/.

2

Книжка Бфремоза про Шевченка вийшла р.1914, безпосередньо перед першою світовою війною. Минуло кілька років. Сталася революція. Стара царська Росія перестала існувати; в народному житті на Україні відбулася ґрунтовні зрушення; в бурях революції країна змінила своє обличчя. Однак, не зважаючи на зміни, що так різко й назавжди відмежували дві епохи - час перед першою світовою війною й революцією 1917 року і час після неї - в шевченкознавстві народницька концепція зберегла непохитно свій авторитет. Харак-

територія Шевченка, виконана Бѣремовим р.1911, вадилася канонічною саме для тих авторів, які репрезентували протязний, адалась би, літературознавчій напрямок З числа представників останнього калегія в першу чергу вгадати Андрія Річицького.

Звоєм книжкою: "Тарас Шевченко в світлі епохи /Публіцистична розвідка/", що вийшла першим виданням р.1923 і другим р.1925, А.Річицький ставив перед собою завдання сказати нове слово в науці про Шевченка, відкрити нові, досі ще не відкриті шляхи. Та це слово, сказано Річицьким, не вийшло за межі вже вгадуваної бѣремівської формули про "мушкетерство Шевченка". на кожній сторінці в кожній бразі словесі книги Річицький повторює за Бѣремовим: "мушкетерська філософія Шевченка", "мушкетерська мудрість", "мушкетер у Шевченка", "міцно стоячи на мушкетерському ґрунті" і т.д. В передмові до другого видання Річицький писав: "Наш аналіз виявляє Шевченків світгляд, як світгляд мушкетерський" /ст.7/. "Основною звоєм Шевченкова ідеологія, повторює Річицький, була мушкетерська" /ст.180/. І як Бѣремов твердив про "кріпацтво Шевченка", так і Річицький писав: "Хоч з якого боку поглянемо розглядати Шевченкову творчість, то щоразу під Шевченком розкривається його суспільний ґрунт - його кріпацька верства" /ст.136/. "В основі соціальної поезії Шевченкової і його світгляду лежала суспільна свідомість закріпаченого селянства" /ст.9/.

Ізк Плевако, рецензуючи книгу А.Річицького, відзначав: "Уся розвідка вращає особливим підкресленим мушкетерським у Шевченка" /М.Плевако, Шевченко й критика, "Черв.Діляк".

1924, IV-V, ст. 140/. "Річицький пробує довести, що винісни основні елементи свого світогляду з селянства, Шевченко назавжди й лишався на мужицькому ґрунті з мужицькою філософією" /Там таки, ст. 138/.

Року 1930 Ол.Дорошкевич у статті "Сучасний стан шевченкознавства" /"Етюдк з шевченкознавства" X.-K., 1930/вазначав: "Книга Андрія Річицького це перша марксистська монографія про Шевченка" /ст. 48/. "У боротьбі за Шевченка, - твердить Дорошкевич, - книга Андрія Річицького мала велику громадсько-політичну й методологічну вагу" /ст. 49/. Ми не маємо задних підстав залперечувати перше твердження Ол.Дорошкевича й брати під сумнів друге. Ми хотіли б повторити тут ще раз тільки те, що ми відзначили вже, а саме, що Андрій Річицький, автор, за твердженням Дорошкевича, "першої марксистської монографії про Шевченка", ані на крок не відступив од думок і тверджень Сергія Бфремова. Досить поглянути на його основні формули; щоб упевнитися, що "публіцистична розвідка" Річицького є вияв ретельного наслідування поглядів Бфремова. Якщо, приміром, для Сергія Бфремова Шевченко насамперед "великий борець за соціальну справедливість" /ст. 6/ і, пишучи про Шевченка, Бфремов підкреслював "глибокий внутрішній зв'язок українського поета з справою цілого няття його, отією боротьбою за визволення селянства" /Шевченко. Вбірка, К. 1914, ст. 3/, то А.Річицький, лишавчись в межах цієї формули, тільки додо модернізує її. Так на сторінці 10 "Предмова до другого видання" Річицький каже не тільки про "музицьку основу світогляду Шевченка", а про "музицьку кріпацько-наймитівську,

передпролетарську основу його суспільної ідеології". І ефремівський "борець за звільнення селянства" у Річцького фігурує, як "борець за визволення соціальної перстви - ... торі сучасної робітничої маси, тієї перстви, що визволення себе здобуває лише в боротьбі цієї класи проти капіталізму" /А.Річцький, Т.Шевченко в світлі епохи, 1925, ст. 225/.

Року 1930 Ол.Дорошківч завзявляв: "Треба сказати, що на основне тлумачення Шевченка в Річцького, як поета неподлядотаріату, як опіція селянського навітства, прис - тасмо! Побудоване на докладній аналізі Шевченкових творів поетичних і прозових, це твердження, - додавав Ол.Дорошківч, - остаточно підірвало народницький культ Шевченка, як національного опіція і, безперечно, спричинилось до тверезого сприйняття великого українського поета" /Ол. Дорошківч. Етуди в шевченкознавстві, 1930, ст.49/.

Прикосність для Дорошківча "основного тлумачення Шевченка в Річцького" врозуміла. Аджка "основне тлумачення Шевченка в Річцького" було ніким іншим, як модернізованом вєропціє трєчційних поглядів бфремова, - козція, що лмакьрив відповідала поглядам Дорошківча на початку 30-х років. Але, що праця Річцького про Шевченка "спричинилася до тверезого сприйняття великого українського поета" і "остаточно підірвала народницький культ Шевченка", в цим наград чи можна згодитись. Реставрація ефремізмани не могла призвести і не призвела до жадних позитивних наслідків у шевченкознавстві. На прикладі шевченкознавчач апраз пізніших представників цього напрямку можна бачити

це якнайвиразніше.

З цього погляду шартій уваги написаній Стебунск біографічний нарис Шевченка, яким одкривається академічний збірник "Нам'яті Тараса Шевченка. Академія Наук УРСР, 1939"

В основу нариса лягла вже відома нам бфремівська тева про Шевченка, як поета-демократа, характеристика Шевченка, як борця за визволення селянства, і загальна, з того ж так народницького бфремівського джерела усладкована тенденція змальовувати життя поета в похмуро-чорних тонах. Ідучи за С.Бфремовим, автор нариса визнає Шевченка, як "поета-пропагандиста революційно-демократичних ідей селянської революції" /ст.17/. "Міцнів,- сказано в цьому нарисі,- пфривално-критичний реалізм революційно-демократичного поета" /ст.14/. Подібно до того, як Бфремов намагався поставити в зв'язок діяльність Шевченка і його друзів в "формуванням демократично-федералістичних думок для цілої Росії" /С.Бфремов, Шевченко, К.1914,ст.14/, так само автор нариса раз-у-раз повторює,- підкреслюючи "близкість Шевченка до російських революційних демократів" /ст.21/:"російські революційні демократи шшою оцінили Шевченка" /ст.27/; "Шевченку в колі російських революційних демократів" /ст.28/ "революційні лозунги, піднесені російськими революційними демократами, стали змістом Шевченкових поезій" /ст.29/.

Бфремов пише про Шевченка, як про борця "за визволення селянства" /ст.3/, про "уболювання Шевченка над долею кріпаків-роляків і всього рілного народу" /ст.258/; в нарисі читаємо: "Шевченка хваливала не тільки доля його

родичів-кріпаків ввесь його творчий запал віддав він
ідеї визволення народу /ст.23/.

У статті з 25.ІІ.1914 р. С.Біремов так зображував про-
відну сломи Шевченкової біографії: "Важке скрітство змісту,
поневірння по навіах, мука неволі в панських покоях, мука
другої неволі в ширівській майстерні, мука третьої неволі
в порожніх стелах вакаспійських, життя в смердячій казармі,
самотність, уболізання над долею кріпаків-родичів і всього
рідного народу - такий був той зміст, що виконив собом до
верху всі 47 літ життя Шевченкового. Такого тяжкого змісту
вистарчило б, щоб охмарити життя багатьом людям, а тут же
все це довалося витерпіти йому самому". С.Біремов. Шевче-
нко, Збірка, К., 1914, ст.258/. "Немає сліз у людській мочі,
щоб навіть розказати те, що довелося витерпіти. Недурно ж
здавна прилягала увагу людську його невимовно тяжка доля.
Недурно епітеки - "страдник", "мученик", "страстолюбець",
"геніальний горемка" і т.п. неподільно вросли в наших
душах в постаті Шевченка. Недурно біограф його, підводя-
чи рахунок страдненному життю, налічив аж 7 /сім!/ ясних,
неохмарених днів на віку... Чим ясних днів на 47 років
похмурого, чорного життя - це ж само за себе криком кри-
чить про нещасливу долю людини, що зоблилась ок'омом свого
часу"... /С Біремов. Шевченко. Збірка, К., 1914, ст.259/.

Чи треба доводити, що слова про "7 днів" є чисто кв-
ліфікативною фразою, яка немає реального змісту? Однак це
має на об'єктивній концепції Шевченка ніцно згоріналася в
літературознавчу традицію. В нашої часамо: "Катерина сол-
датчина зробила все, щоб зникли його /Шевченка/ фізично"
/ст.23/. "В каторжних умовах гримали Шевченка в Новопетро-

вському форті" /ст.21/. Все підпорядковано одному бажанню: змалювати письменниче я "душею , обставленою ґратами" /Сьремсв, ст.119/, вробити з нього жертву жандармів і поліції.

Цієї точці погляду віддано на поталу факти. Спинював, крім того, на тій прикрій події в житті Шевченка, коли, після подорожі по Аральському морю в складі Бутаковської експедиції, Шевченко прожив зиму 1849-1850 року в Оренбурзі, а в квітні після переведеного тусу він був заарештований!

Які були причини тусу й арешту? В наркєі знаходимо таку відповідь на це: "Вогненні рядки його поезії стають відомі жандармським наглядачам. Коет був небезпечний для царизму і тут, у далекому засланні, в солдатській казармі 27 квітня 1850 року у Шевченка роблять тус" /ст.21/. "В солдатській казармі?" Хіба Шевченко в Оренбурзі жив у казармі? Звідкіля ці відомості про "солдатську казарму"?

Звернімося од біографічного нарису, який одкривається академічній збірник, до кнєт П.Зайцева. У П.Зайцева читасмо: "Він /Шевченко/ жив на приватному помешканні, ходив по місту в цивільному одязі й нікого не боявся", "почував себе цілком вільною людиною" /ст.340/. "Оселвся у Герна на оренбурзькому передмісті Нова Слободка у вільному флігелі його садиби" /ст.338/.

За текстом нарису причиною тусу й арешту Шевченка в Оренбурзі було те, що поет був небезпечний для царизму і що "вогненні рядки його поезії стала відомі жандармським наглядачам". У Зайцева все це викладеня зовсім інакше: "Шевченко й далі жив у Герна. У вільному флігелі на далескому передмісті ніхто не перешкодив йому й далі

займався потайки малюванням. У квітні він розпочав був портрет Герна і його дружини. Весна була тепла, Шевченко вже ходив у колотняному плащі" /ст.343/. "Тимчасом сам поет копав собі яму в Оренбурзі. До Гернової жінки почав залаштуватися молоденцький прапорщик А.Г.Ісаєв. Поведінкою пані Гернової Шевченко обурювався до нестями і провазив, що не дасть їй "бизкарно гачьбити чесне ім'я поважної людини". Дарма Ф.Лазаревський старався переконати поета, що зайітуватися до цієї справи - річ небезпечна... У страсну п'ятницю 25 квітня Шевченко підстеріг закохану пару і привів Герна додому. Ганебно запроваджений з хат Ісаєв на другий день став до рапорту у Обручаєва й подав йому на письмі донос, що Шевченко ходить у цвільному одязі і, не зважаючи на царську заборону, пише вірші та займається малюванням. Обручев остовпів. Ко дата ходу справі не міг, - боявся доносу на себе самого. Але й тепер обставини для Шевченка склалися так, що безпеку цю можна було ще звести до мінімуму: Гери попередив Шевченка, що в нього має бути тряс" /ст.346/. І далі далі... У одного автора Шевченко живе в "салдатській казармі", у другого на приватному помешканні в окремому флігелі в капітала генерального штабу Карла Івановича Герна. Якщо за нарисом Шевченка заарештовують тому, що він був "небезпечний царизму", то за біографом через те, що він втрутився в приватні справи негідного молодика й чужої жінки й цей молодик, щоб помститися, зробив на Шевченка донос "го начальству". Діаметрально протилежно освітлення того самого епізоду.

Можна взяти інший епізод, що відноситься до перебування Шевченка в Новопетровському форті, де р.1853 Шевченко

найкращою скульптурою /стор.22 червоє; Зайцев, стор.268/,
-се епізод приїзду до Астрахані /с.23; у Зайцева 345/ і
т.д.

За нарисом Шевченко в Оренбурзі жив у казармі, за За-
дєвми не приязному мешканні. За нарисом, Шевченко в Но-
вопетровському форті "в умовах жорстокого солдатського ре-
жиму не міг продовжити скульптурних робіт". За Зайцевим, він
займався ніжк цілком легально, мавши на це дозвіл комендан-
та Уржова; за нарисом, мувши в Астрахані, Шевченко не пі-
шов до мільонера Сапожнікова. За Зайцевим пішов, і не тіль-
ки пішов, але на його-мільонера - пропозицію, в його това-
рстві, на його - мільонера- коштя від був подорож паропла-
ном в Астрахані до Нижнього. За речотом нариса, коли Шевче-
нко прибув до Нижнього, на нього вже чекали там жандарми, по-
ліція відібрала в Шевченка кваток та мала його відправити
до Оренбургу, і тільки через хворобу, стверджену медичною
експертною, Шевченко лишився в Нижньому. За вкладом у
Зайцева поліція кватка від Шевченка не відбрала і саме
на поліція заінсценізувала Шевченкову хворобу, щоб він мав
зможу лишитися в Нижньому. За одним р.1859 Шевченко був
під доглядом жандармів виведений з України в Петербург. За
Задєвми, Шевченко їхав сам!

3

Перед шевченкознавством 20-30 рр. стояло вкрайне за-
гальня: звільнитися від традицій і схем народницького тра-
диціоналізму в шевченкознавстві і, покінчивши в культури
створення до Шевченка, перейти до створення нового науко-
вого напрямку. Назведені приклади показали, що Річницький

та інші /В.Коряк О.Бабліовський і т.д./ покладено на них завдання не вжюнали. Вони не здійснили розрива в передреволюційній заводничькій інтелігентності. Не зжюнали вони і другого, чергового завдання, яке в поч.20 років стояло на порядку денному: стверсення наукового шевченкознавства Кн.и Ричецького, Коряка, Бабліовського, біографічний нарпо, який відкривається збірник, присвячений р.1939 Академією Наук пам'яті Тараса Шевченка в 125-ліття його народження, усі вони носять ще переднауковий публіцистично-культурний характер. Ігнорування фактів, антиреалізм, схематична стилізація, - загальні характеристичні ознаки коширго культурного відходу. Виклад стоїть у суперечності в фактах. Культурний образ "розчавленого ланцарями революціонера-демократа" є центральний образ праць, зміст яких підпорядковано цьому ідеальному уявленню.

Так накреслюється тінія розмежування двох напрямків в шевченкознавстві, традиційного культурного і наукового.

Никає сумніву, що в дореволюційному суспільстві радикально істт обкому вчителів, фельдшерів, кооператорів імплеувала ця ліберально-шовіністична безбарвність кодууюого й ономіантного оповідання про "муки й подолу" видання на-вдармані "борця за визволення солісттва", як і риторичний патос бучних слів про актогда правди. За часа революції ця публіцистична схема була збережена.

О.Конаський, С.Вірмов, А.Ричецький, В.Коряк і т.д. були аматорами. Вони були журналістами, що цікавилися між іншим, також і питаннями шевченкознавства, оскільки ці питання входили в обсяг їх газетарської праці. Їх шевченкознавчі згадки носили публіцистично-фейлетонний характер.

Ми не ставили перед собою завдання докладно розглянути історію розвитку псевчєнокзнавства в останні десятиліття. Найменшою мірою ми не мали на увазі подати в даному контексті критично-бібліографічний путівник з літератури про Шевченка. Ми хотіли лише вказати на основну тенденцію розвитку в псевчєнокзнавстві: од культового до наукового; розмежувати в культовому два етапи: культовий народницький і епігонсько-народницький, а, перейшовши до викладу питання про антинародницький напрямок в псевчєнокзнавстві, спикитися вклучено на двох книгах, що були вдруковані безпосередньо поубєх другою світовою війною, на книзі П.ЗАЦЕВА та П.ШАГІНДИ, бо вони досі кшчуться неосвітлєними і, власню, зокрема перша, нецензурована.

Відповідно до провідної настановки нашої статті-рецензії /розвиток псевчєнокзнавства од народницького до антинародницького /, ми і в цих двох працях спикимося переважно, якщо не вщлєчно, на прикладах промалєтності викладу біографічних моментів в житті Шевченка в культовій народницько-епігоновій концепції, з одного боку, і антинародницькій, з другого.

І.Айвеншток, Н.Бєльчиков, Ол.Дорошкевич, П.Копозє, Бор.Навроцький, Мєх.Новицький, О.Пєрадицький, П.Рутін, Ів.Ромьчєнко, П.Силєшозич, Бор.Ємубський і г.д.; Д.Бігєцький, Вол.Дорошєнко, Г.Зайцев, Філ.Колєсса, С.Смєль-Стоцький, В.Єураг і г.д. - вєступать предстєзникамз наукового псевчєнокзнавства. З 20-30 рокамз здікмютьсє перєхїд од публіцїстичного аматорєтєзє до наукового фєхового дослідєння життє і творчєствє Тєрєсє Шевчєнка.

П.Зайцев - літхратузнавець з чоку. його книга про життя Шевченка - плід кількадесятилітніх студій архівних джерел і всебічного дослідження опрацьовуваної теми, підсумок багатьох попередніх публікацій в біографії Шевченка, перша з яких, зміщена з "Русском библиофиле", сходять до 1912 р.

Шевченко для Зайцева - людина, коиразда, не ізольована, штірнєрїанська людина, як, приміром, для Сьєкса, а соціально людина. Наш час переніс центр ваги з особистого на соціальне, в одишці на ціле, але в соціальному, в цілсму наш час воліє бачити відображення творчої волі особи. Це путь, якою само й іде в своїй книзі Зайцев, ніколи не забуваючи підкреслити соціальність Шевченка, змалюючи ооціально обличчя поета, виразно відтінюючи при цьому революційність його соціальности, Зайцев разом з тим ніколи не забуває відтворити - в імпресіоністичній манірі - його настрої, психологічні реакції на факти й події, описати в усіх визолнєних подробицях його вбрання, стоптани чоботи, торбу за спиною, картуз. одне слово - дати портрет.

Це відповідає структурі книги. Книга з ос ознамоу побудована на способі "літературного портрету". Можливо варто було б зібрати з книжки психологічні версії Шєвченка, ескізи портрєти поета, що їт подає автор. Іноді докладніше, іноді коротше, іноді розгортанчи характеристичну, іноді обмелуєчєсь кількома штрихами, зін нах, ослєє чїткої і ясної портрет поета і його "рузів. ось два рядки в кінцівка першого розділа про Іараса-хлопцєка: "Чєслужилнїї, улє рїї, неопокїїної здачї 15-літчїї хлопцєк" /ст.37/. Тільки два рядки, але зєсь образ Бєлєшєкїв постає перед на-

вдалки, поставив перед собою автор: створити науковий довідник в життя Шевченка, даги довідкову книгу, на яку можна було б в разі потреби спертися й послатися, знайти в ній потрібні відомості. Відповідно до цього поставленого завдання, автор уникав суб'єктивізму, він волів триматися в рамках фактів. Відсутність суб'єктивізму, врівноваженість і зичерпленість, фаховість і разом з тим загальноприступність складають провідні ознаки книг Заїцева. Саме так пишуться твори для енциклопедичного словника й довідника-"Грундриси".

Певне, ми воліли б сказати багато про що зовсім інакше, як це зробив автор, підійти до викладених у книзі фактів з власної точки погляду, підпорядковувачи викладені в книзі факти нашій власній інтерпретації /приміром, в-засмика Куліша й Шевченка, Карло-Методіївське товариство, Шевченків фольклористи, археологічні студії, романи Шевченка і т.д./. Але факти лишаються фактами...

4

Що розрив з народницькими концепціями, штурхо вгору-вниз в літературі про Шевченка представниками епігонсько-народницької псевдо-ортодоксії наарів, це видно з появи книги М.Шагіня /Маргетта Шаганян. Шевченко.М.1941, ст.1-272/. Ми дозволили собі обмінути явно слабкі сторінки в книжці М.Шагіня, її фактичні огріхи, неоречні й нездалі спроби, приміром, розмечувати козу Шевченка й "галіційську смесь" /ст.12,270/, або перемисли "зипади Шевченкові проти москалів" в Шевченка на Хухрема й Куліша /ст.60/ і т.д. Та по-ва цими уступами в книзі М.Шагіня є безперечно цінні й сто-

різки й розділи. Це саме ті розділи, де вона ~~чимала бунт~~ протистігнула ~~середовищу~~, і в цьому її заслуга.

Книжка М.Шагінян вийшла через два роки після праці П.Зайцева. Шагінян користувалася розвідкою Зайцева /див. пам'ятку в відповідному згадков на стор.114/. Отож важко сказати, чи М.Шагінян цілком самостійно пішла на розрив з офіційсько-спігонсько-народницькою схожою Шевченковою біографією, чи вона зробила це до певної міри під впливом праці П.Зайцева. Як би не було, факт лишається фактом: в Шевченковзнавстві намітився в останні роки явний злам.

Ось кілька зіставлень. Бурмов, згадуючи про перебування Шевченка в Шарьєва, лише про "муки другої незолі в Іздрійській майстерні" /Шевченко. Збірка.1914,ст.258/. Зовсім інакше висвітлює цей епізод в Шевченкової біографії М.Шагінян. "Майстер Шарьєв, у якого знаком грациваз Шевченко, осьім не був ніяким малярем, якись "живописцем в-віссю", він виконував складні декоративні композиції і учні-підмаїстри проходили в нього суворе, дбайливе навчання. Легкість переходу Шевченка з класу маляря в натуральний, три офертні немідалі, швидко засвоєння прийомів Брайлова, - дрібного, дбайливого мазка, добротної доробленості деталей і блискуче вміння скоплювати портретну подібність і в той же час по-Брайловськи улагодити оригінал, - усе це йшло не від "легкості", а від згуртованої невизначеної працездатності і гарної, набутої в Шарьєва, злочки" /ст.45/.

"Мука незолі в шарьєвській майстерні", за Бурмовим. І "гарна, набута в Шарьєва злочки", за Шагінян. Досить уже тільки цього зіставлення, щоб побачити діаметральну протилежність вставку, щоб упевнитися, наскільки вразно, навіть

зю наміталася лінія розриву двох напрямків.

Ми бачили, як підійшов до висвітлення історії скульптури їх зайняв свеченка в Новолатрівському Іллія Стебун. Ми бачили також як це висвітлення розійшлося з фактами, викладеними у Заїцева. Шагінян розвивав твердження останнього. Слідом за ним вона пішла: "Про Шевченка-скульптора ми знаємо дуже мало, бо не збереглися його речі. Зроблені в глині, лідиті в хрусткого албастру, вони крошилися й ламалися, коли їх виставили в Новолатрівського фарту. Та й з тих небагатьох данних, які можна знайти в мемуарах та його листах, як о бачим, як ґрунтовою і серйозною, в глибокою внутрішньою чесністю, підійшов Шевченко до скульптури. Він прохав надіслати йому баролифеми для зразків, доб мати порад очима "ізядно", він хоче копіювати тільки безперечно прекрасне. Він опіював практику формування пиль докладно Задеському /точно, як рахуєті/ про всю процедуру відливки. Видімо, с. частку Шевченко вчався копіювати, потім почав пробувати себе в орнаменті, зробив двох левів у ганка команданта Услова, вкортотав релігійні скетчи /статуетка Христа/ і, наметі, перейшов до жанру. Скульптурний жанр - це смілива нована в мистецтві скульптури" /Л.Шагінян, Шевченко, М.1941, ст.53/.

О.Біремов пише про "чужі гострої незолі в порожніх стілах закарпатських" /ст.258/. Катуча про Шевченкове заслання, Біремов так трактує цю частину його життя: "Ця пригода /арешт 47 р. і заслання/ розколюла на дві частини поетові. Пощаду зосталась розруйновані надії особистої та громадської натури, зосталась муза, праця на користь рідного краю, товариство; спереду - темною низкою простягся ряд

дних днів у смердовій камері, муштра, неволя, чужина, і ді żadного просвітлу, ні, найменшого промінчика ясного світла" /"Шевченко за ґратами", 1909.Шевченко. Збірка, 1914, ст.110/. Бремоз не побачив нічого в засланні окрім смердочлі казарме, муштрз, неволі й чорних днів. За Бремозам, заслання було для Шевченка "проквільним погасанням хисту, творчої силк, всього живого" /ст.118/.

" Десять найкращих літ,- кеше Бремоз,- кола чоловік був саме в розцвіті силк і хисту свого і міг дати колосальні ерачки художньої творчості, мусів він поневіртися по пустині і залочати раддани нікому, адалось , непотрібно-го киття, затаїши в душі невиплакани слюва й ненароджені твори свої. Ґратами обкладено Шевченкову душу і ті твори лежкляся там, за ґратами" /ст.118/. Так писав Бремоз р.1909; р.1913 /в епарті "Шевченко про себе самого"/ він повгоривав те саме: на погляд Бремоза, Шевченко був "дивцем похованзі: цілзх 10 років у мертвому еталу, за Каспійським морем, серед піоків та солонців" /ст.119/.

І все це невірної Сентиментальна фальші Ігнорування фактів. незьяшия фактів. Небачання рахуватися з фактами. Імзвіі дешавого й банального ліберального опозиціонерства. Бремоз бачив тільки муштру, ненароджені твори, прок ільно погасання , дивцем поховану людину, ґратами обовлену Шевченкову дуу.

Задцев виступив з фактами в руках проти цієї концепції. Піков р розріс. Побачив не тільки муштру, а, ко-за муштрою, "киття, повне змісту", несамовету творчу енергію", колосальний взбух художньої творчості.

"Шевченківзе киття повне було змісту - " члв І.Зад"

... "Хоч стільки часу забирала йому військова муштра, він виявляв просто несамовяту злоручу енергію. Легально, не кривлясь ні перед ким, ліпив із глини й величав в алябастру барельєфи, творячи все нові й нові композиції, не пороставав дільно листуватися в друзям, читав усе, що міг тільки дістати. Крадькома рисував, і то рисував багато, бо взесь час протягом 1853-1855 років пересклав свої рисунки Валеському і дарував їх скиматичним і гідним довір'я людям. Писав повісті, - писав без перерви; кінчав одну і зараз починав другу. Так по черзі за цей час подали: "Наймицка", "Барнак", "Княгиня", "Мушкетер", "Не - касний", "Каліганда", "Близьці" /ст.373/.

П.Зайцев стверджує, що Шевченко за одну злігу, проведену на Кос-Аралі, "написав мало що менше, ніж за перші іст'я років своєї творчости, а взагалі - четверту частину своїх творів щодо їх числа" /ст.319/. Харіста.Ев'їняк повторює це твердження: "Жадної земі, ані перед, ані після, Шевченко не написав стільки поезій, як у Кос-Аралі. Гогречи про порожноту пчи нудьгу, про страшну зимову самоту "убогого Кос-Арала", не слід перебільшувати й забувати, що тут він здобув кошкі іст'я повернутися до пера й пензля і що вона ця була насичена виключною творчістю для нього. Шевченко пері да В'їняк - лолоді, повний скл, в янши мажлутніч, на рідній Україні - писав поезії далеко відчайдушніші й безнадійніші, ніж ушки на Кос-Аралі. Тут він написав багато пісень, танкових, к'їсксних, любовних. Цаслякї їх "сочетаньем", він блував по Аралу, як колись блував Овідій біля берегів Чорного моря" /ст.28 /.

"Несам зта творча енергія!" твердить Зайцев. "Зма

тільки вжити творчість!" повторює Шагінян. Вони про- стують скількома шляхами і переоцінки цінностей. Досить бу- ло звернутися до фактів, щоб відразу одкинути геть ці поро- жні фрази про нечароджені зорі, про антавну салдацькою льоду . Ніколи, ні до, ні після не написав Шевченко стіль- ки, скільки за зиму в Кос-Аралі, зазначає Шагінян. За одну зиму в Кос-Аралі Шевченко написав майже стільки, скільки за 6 попередніх років на волі, твердить Зайцев. Невся не знищива людну, а загартувала творчу ніць поета.

Постав питання, що саме зумовило це піднесення творчої енергії в Шевченка? Ковпе, ми не помилуюся, якщо відпові- мо: участь в Аральській, очоленій Бутаковим експедиції.

5

Ми мали нагоду бачити альбоми в малюнках Бутаковсь- кої експедиції, які переходяться в збірці Федора Вонка в Етнографічному музеї в Ленінграді. Досить було побачити ці акварелі і рисунки, щоб відразу відкинути, як міт, усе, що говоралося про "антавня", "проквільне агасання" і т.д. Рисунки дозволяють день за днем відтворити, що бачив і с- постерігав тост-малюк, беручи участь в Аральській експеди- ції. Можна сказати, і в цьому звердженні не буде надного еробільна ня, ко малюнки Шевченкові складалають новий, так би мовити, експоненті подочилу Шевченків. М.Шагінян: мала тачію заклучити Шевченком біо. дафам "незмінна розшифрува- ня на й го результатам послідовність і зміст його подорожі" /зт.ІББ/. "Ці альбоми й рисунки, зазначає Шагінян, не мож- на стрічати побіжнено. Вони замагають послідовного й пов- ного вивчення, їх сенс розкривається в самій їх серійнос-

ї, в їх зв'язку. За розділами - од малюнка до малюнка - роз'яснюється в них цілий філософський роман про природу Кос-Арала /ст.216/. Не тільки про природу, але й про все переляте Шевченком підчас його подорожі по Аралу.

Досте було, кажу, побачити ці альбоми, щоб зрозуміти, чим була ця експедиція в духовному житті Шевченка, як багато дала вона для його розумового розвитку. Ми знали досі Шевченка-поета, знали Шевченка-малюка, але ми зовсім не знали Шевченка-дослідника, мандрівника, ученого. Тим часом участь в Аральській експедиції мала для Шевченка велике пізнавальне значення, вона стала для нього "вікном" у лютий світ.

"Найсулініши? біограф Шевченка, О.Кониський і той, зауважує М.Багінин, повідомих про аральську експедицію надто мало. Він використав побічний матеріал, а не вважав за потрібне зняти й використати матеріал самої експедиції" /ст.

81/. "Навіть в опису караванної подорожі в Раїм, поданого Шевченком в оповіданні "Бітвиці", Кониський і наступні біографи, аж до цього часу, не вибрали й не зважили тих місць, де сам поет підказує їм, як треба підійти до цієї великої лодії в його житті" /ст.132/. "Тимчасом, підкреслює М. Багінин, всі смарги Шевченка на "чорне море", "біле море", що трапляються в його листах, славетні для цитати: "Борейшов я пішки двічі всім киргизьку степ аж до Оральського моря", плавав по ньому два літа, Господи, яке пог

I/Маріята Багінин підносить на стор. 73 своєї книги дуже цінне зауваження про потребу у критичного ставлення до власних виступів Шевченкових, зазначаючи, що на них не завжди можна поклатися повно. З цього приводу цікаво навести критичну оцінку в П.Залізаца Шевченкової згадки

немає брудку відчувати це, що розказувати добрим людям...",- десятки разів була використана й відразу витягалась на світ, коли біографи почали моворити про Арал. На цих цитатах був побулований весь аральський "розділ" а "життя поета" /ст.132/.

Зводячи все до "нульз", по зоркам тріамах про "ка-зорний режим" I/, біографи використали аральський розділ в життя Шевченка. "Не можна, нотус К.Шагіня, виправити основного гріа всієї метачки Кониського повного не-вміння в"ясувати, до ч робив Шевченко два роки в Аральсь-кій експедиції..., дати відповідь, чим була для Шевченка ця експедиція, що вона йому дала в розумінні мастецькому,

про те, що він, мовляв, двічі тільки переїхав Карги-зький стеч. Біографи звичайно, прийняли це свідчен-ня; Зайцев вишує на розбіжність-фактичних даних і Шевченкового свідчення: "І кілька літ до знайо-мих Шевченко писав згодом, що двічі змірав ногам цю пустину, але до повертної дороги, то тут - його слова є геть неспівзвучні: мовляв, про те, що зійшло мало не 1000 кілометрів від Кашу до Оренбургу між зроби прояснен трьох тижнів, бо виїхавши 10 жо-втих в Райм, він з його соутірки прибув до Орен-бургу 1-го листопада" /ст.331-I/.

I/ М.Шагіня гротичавле подібним висловлюванням: "гі дещо до Лизогуба, де Шевченко пише, що він вкочува у похід доєзди і повернувся в пстоду великим" /ст.133/ Політично загострише свою тезу, М.Шагіня висуває таке методологічне положення: "Трива, неміждатсь, надавати дещо більше значення тим місцям в лістах, де поет на зовас свого бадьорого мастрок, відчуває своє життя, як рух і премо, а не тільки "нульзу" /ст 133/. І вона зазначає Шевченковим біографам: "Конись-кий і інші дорозповідники біографів, а слідом за ними, за інерцією, й дехто в лаві обітських біографів, не зацікавивсь і не побазали зайнятися струмком опта-мізму, що протікав в житті поета на заслідки" /ст. 134/. "За інерцією"? Із * "ідь" * інерцією?"

і з журналу; в розумі. ч. іст. тогочасному і літературному; чим
 він собою являвся і як характер" /с. 185/.

На згадані питання Павчиною біографії дав від-
 повідь П. Зайцев. Виправляючи "описані трих-літописки Ко-
 нявського", він розповів досвідно, що робив Шевченко про-
 тягом двох років, беручи участь в Архивській експедиції;
 в якому, що архивський розділ з життя Шевченка був ва-
 датним етапом в процесі його творчого розвитку; поважлив
 аж ніяк не можна проґнати.

Насамперед, П. Зайцев-сторідєв те: істотний факт; що
 участь в Архивській експедиції була для Шевченка періо-
 дом перебування в висококультурному товаристві і зустрі-
 чой з влиятельними людьми "Нові архивисти, — каже Зайцев, —
 були цікаві і кожен його мілим цікавив. Сам начальник екс-
 педиції Бутков, що був роком з Українці — з Николаєва — і
 служив у Чорноморській флотії, був людина порохова і над-
 звичайно освічена. Гомічник його штабу-капітан Д. Максимов
 лшмо недавно переїхав на службу до Оренбургу із отоліції і
 з перших же днів голоду, зблизився з Шевченком, запро-
 сив його почувати разом у своїй кабіні. Максимов отола
 дуже близько до гуртка Бутковича-Петрашевського і бли-
 зько знав нікого з Команди, доброго знайомого поета, та
 крім того і з, мабуть десятка співак з них знайомак
 с. 301/. "Навбуть і з начальника поета Бутков так потім і з
 т зблизився, до Шевченка пізніше з ним і до кн. Рєшнін-
 назвав його своїм "смакдлом, хоч рідним і другом". З
 зми користь" с. 302. Ці спомини був на "с. 302". В учень
 отоліції і Костоло, потім Кидекар-Томаш Верне-
 ром сам легко відлучився до іх, чучла стільки історія. Всп-

нор був тєж засланець" /ст.310/.

Аналогічну характеристику нового Шевченкового оточення знаходимо в М.Шагінян: "З перших днів експедиції Шевченко опинився в колі діяльних і освічених офіцерів генерального штабу, кращих людей свого часу. В Бутаковим /згодом контр-адміралом/ засланець Шевченко вішшовся близько й дружньо; в Понпеловим, командиром шкунки "Нікюлай", він перейшов на "ти". Близкучий молдцїї ученаї, штабс-кап пітан генерального штабу Макшев, запропонував Шевченкові звою кябітку на всю дорогу. Після повернення експедиції до Оренбургу іншїї офіцер генерального штабу, Карл Іванович Герн, осалив поета в себе у флігелі й був одним в найвідданїсїях його друзів" /ст.191/.

Для Шевченка це була участь в науково-дослідних роботах експедиції - географїчних, толографїчних, метеорологїчних, геологїчних, ботанїчних і г.д. "Прозягом двох літніх місяцїв, - зауважує П.Зайцев, - 1848 і п"ятвох 1849 року експедиція встїгла доплїдїти водянїї прїстїр, цо за"мав величезну площу - без малого 65.000 кв.кїлм." /ст.327/. Самє Зайцев, у відміну од інших біографїв, звернув увагу на тє місце в повістї "Близноці", де Шевченку в уста одного з героїв вкладає згадку про накопиченї нїш на Аралї знаняя: "Отежачи за працю свого колеги Ворнера, вистудївав геологїю так добре, цо міг пізнїше сказати, цо за знаняя, цо їх годї придбав, сам Мурїсон сказав би спасїбі" /Мурїсон - славетнїї англїйсїїїї ученїїї геолог, цо між іншїм у Британському геологїчному Товариствї реферував працю експедиції Бутакова" /П.Зайцев, ст.326/.

"Спостереженяя й дослїдїа давали членам експедиції

експедицію безміжно пошанували" /ст.194/. Вона наводить цитату в повісті "Близнеці", де Шевченко згадує про себе, називаючи себе "щасливим земляком": "Зтот щасливий земляк... сообщил самое дешельнѣе сведенія и о берегах и островах Аральского моря, - такъе сведенія /в геологическом отноше-нии/, ва сообщении которых сам Мурчисон сказал бы спасибо". "Ми знаємо, зауважує М.Пагінян, поет не перебільшував про себе. З Аральської експедиції він вивіз багато рисунків, які свідчать про величезний його досвід не тільки в самій геології" /ст.194/.

Аральська експедиція, переведена виданими офіцерами генерального штабу, не була простою рекогносцировкой. За око Аральського моря Бутаків , на пропозицію Гумбольта, був р.1858 обраний почесним членом Берлінського географічного товариства, а р.1837 за ту ж працю одержав медаль од Лондонського королівського географічного товариства" /ст.189/.

Аральська експедиція принесла Шевченкові "почуття врілості, почуття переходу з одного віку в інші" /ст. 186/. "Далі йому врілість, - зауважує полемічно Пагінян, - не тільки "нещастя", а великий і кошовий аральський досвід, який приєднався до переміг страждань" /ст.186/. "Шевченко провів два роки в організованому колективі, в спільноті з культурними й освіченими людьми, в переміганні реальних фізичних небезпек, в напруженні великої, колективно проведеної роботи" /ст.186/. І вона додає: "Обійти Аральську експедицію в біографії поета - значить не побачити одну з найщасливіших обставин його життя школу, яка остаточуо сформувала Шевченка".

В Аральській експедиції Шевченко брав участь, як художник. Немає сумніву, Бугаков мусів був пред"явити до його робіт вимогу наукової точності. На це звернув увагу Павло Зайцев, зазначивши в виданні цитаті, що малюнки, виконані Шевченком, були "не тільки артистичними творами, а й документами, що ілюстрували дослідну працю". Ця теза, висунена Зайцевим, знайшла всебічний і плідний розвиток у Гагінян.

"Шевченко, якзначає Гагінян, був членом наукової експедиції, він брав участь у опану Арала - і на його картини, апробовані ученим колективом екіпажу, треба й нам зуміти поглянути очима геолога, мінералога, ботаніка, зоолога" /ст.216/. Шевченко "рисує з абсолютною точністю" /ст. 216/, з тією точністю, якої вимагала наукова фіксація досліджуваного факта. Сторінка, де М.Гагінян спирається на цьому питанні й показує, як нові вимоги, пред"явлені до Шевченка-малюка, вимагають документальної точності, позначалися на зміні його мистецької манери і, відповідно до того на зміні його мистецького стилю, належать до краєвих в її книзі. Стиль малюнків Шевченком, відзначає Гагінян, змінювався поступово. Спочатку він рисував свої ескізи в звичній для нього манері. Він розглядав їх тільки як ескізи до майбутніх картин. Певне, після відповідних зауважень і вказівок, Шевченко змінив спосіб малювання. Його рисунки набувають "самодостатнього, - як висловлюється М. Гагінян, - характеру". Шевченко намагається вже не контур майбутньої картини намалювати, а передати в усій конкретності характер предмета" /ст.216/. І це, слухаю зауважує Гагінян, призвело до виникнення нового мистецького стилю.

-Бузоро єдність світу, в якому він познайомився, завжди бо-
ротьба за життя - родини, тварини й людини, - бажання пе-
редати значення так, як воно є, прозоро-правдиво, достатку
точно, усе це надає рисункам і картинам Шевченка аральсь-
кого періоду особливої досконалості: мистець піднісся в
них до сфери" /ст.211/.

І зрештою Шагінян навагується на сміливий крок, на
загальну переоцінку того, чим було заслання для Шевченка.
Успадюваній од народників і узаконеній тезі: "Нагоршна
салдатчина зробила все, щоб вигнати Шевченка фізично", К.
Шагінян навагується протиставити свою власну рецезію, ді-
аметрально протилежній погляд: "Дух Гумбольдта, пізнання
природа, любов до неї, поширення втіхи од краси - од піз-
навального почуття закономірностей всесвіту, уважне спо-
глядання життя рослини серед безплідних скель, уміння від-
різнити й знайти схи"янілість, міркування над життям рос-
лянина, тварини, неорганіцизм, зустрічі й розмови з вх-
дагшими людьми, - усе це відсвідало для Шевченка заслання,
допомогадо зберегти йому свій дух і свою допитливість еки-
вни. Тільки під самий кінець заслання він почав "запыва-
ти" - од офантазованого кохання до дружини коненданта Ус-
кова й розчарування в ній, од нудьги за волею; що ось-ось
має прийти й не проходить" /ст.214/.

Біографія Шевченка в книзі Шагінян погляду: свій-об-
сяг, набуває глибокого, гетієського змісту.

Из пам'ятасмо Маріетту Шагінян, як авторку "Мандрів-
ки в Веймар", книги тонкої й проникливої, що вийшла ще
перед першою світовою війною. В "Мандрівка в Веймар" по-
чала писемництва свій творчий шлях. Через 25 років, що

відокремля її книгу про Гає од книги про Шевченка, в розділі "Аральська експедиція" цієї останньої книги вона відкрила для себе "Гетівський атласит в Шевченківському зяттєписі. І хоч не вона перша з'ясувала значення Аральської експедиції в Шевченковому листі, - першество належить Зайцеву, - але вона з патосом і захопленням неопітки перейнялася новою для неї темою і аняла бунт проти народницького в епігонського спрощування образу поета.

6

Ініціатором постановки теми "Шевченку - Чернишевський" був свого часу Ол.Дорошкевич. Тема ця відкристалізувалася постулово. В своєму огляді шевченкознавчої літератури, опублікованому року 1930 в книзі "Згяди в шевченкознавства", Ол.Дорошкевич писав: "Одна в найціквіших проблем - це розмезувати Герценів вплив на Шевченка від того комплексу революційних ідей, який походив від гуртка Чернишевського" /ст.19/. Ця формула, висунена Дорошкевичем, повторює те, що він писав дещо раніш в своїй статті про Герцена. "Герцен, як владар дум ліберальної інтелігенції, і бсвок демократів-ріаноченців Чернишевський, - між цими двома суспільними силами мусів шобрати поет" /ст: 125/. "У лтанні про методи, рушійні сили історичного процесу Шевченко певна річ цілком буз на боці Чернишевського" /ст.133/.

І хоч зовсім неясне було, що власне стимулювало Шевченка вибрати між "двома суспільними силами", між "Герценом" і "Чернишевським", не зважаючи на всю темність цього формулавання /"мусів вибрати"/, теза Дорошкевича набула широкої популярности в 30-х роках. Вона пришлася до смаку

Його учили в Інституті Шевченкузнавства. Учні підхопили думку вчителя. Бвг. Шабліовський, що за деякий час заступив Дорошкевича на посаді директора Інституту Тараса Шевченка, розвинув цю його думку. Гриватну ідею Дорошкевича він завів у ранг "ортодоксальної тези". Спелучене з лєнінськю характеристикою Чернишевсьюго, як "революціонера-демократа", це твердження про зв'язок "Шевченка з Чернишевським" лягло в основу опублікованих р.1934 тез про Шевченка, складених при непосредній участі бвг.Шабліовського.

В згадуваному нарисі 1939 р. ця ідея Дорошкевича фігурує не тільки в цілковитій недоторканості, але й особливо підкреслюється і висунується на перший план. "Повернувшись 7. вересня в Петербург після подорожі по Україні, Шевченко, підтримуваний гуртком Чернишевського з запалом береться за творчу роботу, готове до друку нове видання "Кобзаря", пише нові революційні поезії" /ст.28/. "Чернишевський і його друзі в виключно увагою ставляться до Шевченка, допомагаючи в усіх його виходах" /ст.29/. І нарешті: "Революційні лозунги, піднесені російськими революційними демократами, проголошені в вступі Чернишевського, стали змістом Шевченкових поезій" /ст.29/.

Ожле, поезії Шевченка - переспів лозунгів, проголошених в вступі Чернишевського. Видання "Кобзаря", "тот же запал", усе це наслідок підтримки Шевченка гуртком Чернишевського.

Немає сумніву, Шевченко не був лібералом; він був революціонером. Таким він був у 40 роках, в роки Кирило-Цетедієвського Товариства. Таким він лишився в 50 роках. Шевченко був переконаний, "що лише збройна революція врятує його —

народ від незгоди" /Л.Зайцев, ст.429/.

Якщо, за Дорошкевичем, Шевченко наприкінці 50 років загався "між двома суспільними системами", "виграв" між лібералізмом і антилібералізмом, то у Шевченкових сучасників жодних ровходжень в погляді на Шевченка як революціонера, не було. Ніхто з них і найменше не прегукав, що революційні ідеї в Шевченка могли бути чимось неорганічним, що вони могли бути вичитані або задовичені, оформувались під яким-нобудь літературним зовнішнім "впливом", як це твердить Дорошкевич. З цього погляду надзвичайно цікава стаття, яка з'явилась в Парижі в органі польських емігрантів-демократів "Пестлоид ночи польських" ген. Мероплавського, де оповідалось про перебування Шевченка в р.1859 на Україні і до Шевченкові приписувалось безпосередня й пряма революційна акція серед селянства /"Зійшовши в простотаддам у корчмі, явно намовляв їх до рівні, і то до рівні без обмислення"/ Л.Зайцев, ст.478/. "Кішка, демагог і блуанір", - так охарактеризовано Шевченка з цього видання.

Ми знаємо, що М.Шагілян рішуче повстала проти некритичної й ненаукової тенденції вмальовувати біографію Шевченка в "похмуро-чорних" тонах. Так само різко й категорично повстала вона й проти міта про вплив Чернишевського на Шевченка. Вона виступала з гаслом боротьби за "наукове шевченковзнавство", в змозгою поскитатися на факти, обгрунтувати твердження дверслами. Вона закндге дослідникам, що вона висунула своє твердження про вплив гуртка Чернишевського, не маючи для цього медних наукових підстав.

Навілля давнітве твердження Драгоманова /"Шевченко став у Петербурзі родителем з гуртка "Современника"/, Ша-

гіння вважає: "Совітські дослідники німц. м. Якоб Драгоманова, тобто стали сі. ~~свідченнями~~ /війшок Шваченка в гуртку: "Совроможники"/ без вгади про джерела. Вустрілись, були близькі, але хто сказав, що, коли? Ані посмижень, ані бібліографії у них не було. І совітський четац, коли б він захтів сам, без непотрібної балетристички... /в пероброханкима фактами, в шифриванок хронологією, в довільно пристосованими цитатами/, - якщо б він сам захтів глибше познайомитися з дияаннами, не одержав би жадної допомоги в цій справі ані ^{від} авторів, ані від редакторів, - вс відсутністю в тексті потрібної бібліографії" /ст.243-4/.

Бузворті, але, безперечно, слухний присуд! Автори статтів про зв'язок Шваченка в Чернишевським висловували свою тезу цілком довільно, не маючи для цього жадних фактів, не спираючись на жадний матеріал. І підписувачка М.Цагіня робить те, чого не зробили літературознавці. Вона починає розділ /розділ 23: зв'язок в Чернишевським"/ ві "зведення того, що зберіглося в друку й вижлено з архівах про особисту зустріч та взаємини Шваченка в Чернишевським" /ст. 244/. "Досі ми маємо два свідчення про цю зустріч: автобіографію М.Костомарова та споминок Д.Мордовцева. Обидва вони згадують на Бальбиновські номсти і на "візтірках" Костомарова, як на місце зустрічі" /ст.248/. До цих двох свідчень Цагіня додає ще третє свідчення, сказівку на архівній документ. Це лист Коліньки Ілліної, двоюрідної сестра Чернишевського, з 22 вересня 1859 р., до вона пише: "Сьогодні несподівано будемо в Костомарова, знову побачу Шваченка, один раз уже бачила в нас" /ст.256/.

В протилежність до інших авторів, ідучи зупроти тради-

ції, М.Шагінян згадав про зч.л. "супротивности на Шевченка, а висовує цілком протилежне твердження: про вплив Шевченка на Чернишевського. Шагінян підкреслює самостійність Шевченка: "Упертий по-прз всю свою зовнішню м'якість, самостійний і нагрудливий по-прз всю уявну "годатливість" /"непримонно-настойчивый при всей поетической задумчивости", а в визначення Чернишевського/, Шевченку... і до заслання гайів дивитися на речі власними очима, а в заслання ця завичка /"потребность"/ стала ще дужчою" /ст.359/. "Особисті взаємини в постом, що повернувся з заслання, привабливість /"обаяние"/ його долі й вдачі, його революційні непохитності, та глибока повага, що оточували його по повероті, не могла не сприяти на Чернишевського надлужного враження" /ст.257-258/.

Для Чернишевського, "в роки писання цих статей з селенського питання, свобода зустріч з Т.Шевченком повинна була стати й стала коштовним досвідом й свідченням" /ст. 247/. Чернишевський був міським людяном, "дитинство й молодість його минули в місті". Шевченко знав реальну деревню, любайкращо розумів потреби селенства, з ним входив у коло пилги Чернишевського той самий селенський революціонер, про якого він крикз усією своєю діяльністю публіциста. Можна йому безпачикомо ствердати, що сам Чернишевський палко шукав зустрічі з Шевченком, розраховував на неї і мусів був /як і сталося/ багато одержати од цієї зустрічі. Ось чому, - підсумовує Шагінян, - нелика вчасним цих дзох великих людей 50^х років треба простежувати не від Шевченка до "Современника" ка", а від Чернишевського до Шевченка" /ст.247'.

Ця постановка питання дала б правдоподібніша за традиційну. Не забудьмо, що всі три згадані вище джерела казують на зв'язок Шевченка-Чернішевського через Костомарова. Чернішевський зустрівся з Шевченком у Костомарова. Костомарівський вплив на Чернішевського, роль Костомарова й взагалі української "громади" в формуванні російського "народництва", кінця 50-х - початку 60-х років, - ось тема, яка стоїть на черзі.

В шевченкознавстві намігався вбачити, і вихід книжки П.Зайцева та М.Шагінян є етапом з процесі цього аламу.

Книжка П.Зайцева про "Діття Т.Шевченка" вийшла через 40 років після появи праці О.Кониського. На порядку денному стоїть чваргове завдання - видання багатотомової наукової біографії великого українського поета-художника-дослідника.

Ціна 3 Р.М.

Видано на правах рукопису 500 примірників